

YAYIN TANITIM

Türkmen Türkçesi Üzerine Yeni Araştırmalar

Mustafa Uğurlu,
Kırıkkale Üniversitesi

Türk Dünyasının yakınlaşmasının önündeki siyâsî engeller, son zamanlarda büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Bilhassa, Sovyetler Birliği zamanında dışarıya kapalı olan Türklerin yaşadığı bölgelere gidebilmek artık oldukça kolaylaşmıştır. Bu, bütün dünyüda olduğu gibi Türkiye'de de Türk topluluklarına karşı kültürel ve ekonomik yönden bir ilgi doğurmuştur. Bu durum, Türklük bilimi açısından da faydalı olmuş; kaynaklara daha rahat ulaşabilme imkânının artmasıyla doğru orantılı olarak Türk lehçeleri üzerine yapılan çalışmalar da gün geçtikçe artmaktadır. Ancak, yapılanlar arzu edilen düzeyde değildir. En azından, bütün Türk lehçelerinin mufassal karşılaştırmalı sözlükleri ve gramerleri bile henüz yayınuanmamıştır. Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun başkanlığındaki bir grup araştırmacı tarafından bu konuda yapılan çalışmaları takdir ediyor ve neticesini dört gözle bekliyoruz¹.

Türk lehçeleri üzerine şimdiye kadar birçok araştırma yayımlanmıştır; bunlar arasında Sovyetler Birliği zamanında yapılanlar, bazı eksik ve yanlışlarına rağmen, hem çeşitlilik hem de sayı bakımından öne çıkmaktadır. Meselâ, "Türkî diller" (*Tyurskie yazıki*) küçük veya büyük sözlük ve gramerleri yayımlanmıştır. Türkiye'de ise, bu tür çalışmalar yok denecek kadar azdır; bilhassa, nüfusça kalabalık Türk topluluklarının yazı dilleriyle ilgili sözlük ve gramerlere çeşitli ilişkilerin yürütülebilmesi için acilen ihtiyaç vardır.

1. Türkmenler

Türkmenler, Türk toplulukları içinde hem nüfus, hem de Türkiye ile etnik ve tarihî bağları bakımından önemlidir. Teke, Yomut, Ersarı, Sarık, Salır, Göklen, Çovdur gibi kabilelerden oluşan uzun yıllar göçebe bir hayat süren Türkmenler, Türkiyelilerin çoğunluğunun da mensup olduğu Oğuzlardandır.

Bir zamanlar Orta Asya'nın değişik yerlerinde birlikte yaşıyan Oğuz boyları, çeşitli sebeplerden dolayı göç ederek Ceyhun nehri civarından Balkanlara kadar olan bölgelere yerleşmişlerdir. Hazar denizinin doğusunda, diğer halklarla çevrelenmiş olarak İran'da, Azerbaycan ve Anadolu'da yaşıyan Oğuzların dil ve kültürlerinde zamanla çeşitli sebepler yüzünden farklılıklar meydana gelmiştir.

2. Türkmen Türkçesi

Bugün Türk Dünyasında bulunan dil alanları² ("lehçeler"), kaynak bakımından Uygurca, Bulgarca, Kıpçakça, Oęuzca gibi "temel lehçe'lere dayanmakta; bunlar da kendi aralarında birbirlerine farklı uzaklıktaki "ikincil lehçe"lere bölünmektedir³. Bunların bir kısmı, "yazıdili"dir, bir kısmı ise sadece konuşmada kullanılmaktadır.

Türkmenistan Cumhuriyeti' nin resmî yaz dili⁴ olan Türkmen Türkçesi, Oęuzcaya dayanmakta ve Sovyetler Birliği zamanında komisyonlarca normlaştırılarak yazı dili hâline getirilmiştir.

Türk lehçelerinin kendilerine mahsus kelime hazineleri vardır. Ancak, bunlar, belli bir oranda "Genel Türkçe" düzeyinde; bundan daha büyük bir oranda da temel lehçe düzeyinde birbiriyle Örtüşür Dolayısıyla, Oęuzcaya dayanan lehçelerin, bu arada Türkmen ve Türkiye Türkçelerinin kelime hazineleri de belli bir oranda örtüşün Ayrıca, kelime hazinelerinin örtüşmesinde, tarih boyunca toplulukların farklı iktisadî, kültürel vb. münasebetleri; dinî, siyasî, ekonomik vb. yönlerden maruz kaldıkları yabancı etkiler de önemli bir rol oynayabilir. Bu bakımdan Türkmen Türkçesi, çeşitli tarihî ve kültürel sebeplerle Çağatay yazı dilinin ve Rus-çanın etkisinde kalmıştır. Örnek: Oęuzcadaki *v*- sesi, Çaęatayca bir özellik olarak Türkmencede *ö*-'dir: *baar* "var", *bar*- "gitmek", *her*- "vermek". Türkmence, ana Türkçedeki aslî uzunlukları en iyi koruyan Türk yazı dilidir (Tekin 1975, 80), Ancak bu uzunluklar, yazıda gösterilmektedir. Türkmenler, yazılı edebiyatlarının başlangıcı olan 18. yüzyıldan 1928'e kadar Arap, 1928-1940 yılları arasında Latin, 1940'tan sonra da Kiril alfabesini kullanmışlardır. Türkmenistan Meclisi, 12 Nisan 1993 tarihinde aldığı bir kararla Lâtin alfabesini esas alan yeni Türkmen alfabesine geçmeyi kabul etmiştir. Bu karara göre yeni alfabe, 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren resmen kullanılmaya başlanmış; daha sonra alınan bir kararla birkaç harfte değişiklik yapılarak 1 Ocak 2000'de bütünüyle Lâtin alfabesine geçilmiştir.

3. Türkmenistan

Türkmenistan, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra 27 Ekim 1991'de bağımsızlığına kavuşmuştur. Yüzölçümü 488.100 km² olan ülkenin kuzeyinde Kazakistan, kuzeydoğusunda Özbekistan, güneyinde Afganistan ve İran, batısında Hazar denizi boyunca Azerbaycan bulunmaktadır. 1996 sayımına göre nüfusu 4.566.800'dür. Başkenti Aşkabat'tır. Diğer önemli şehirleri, Man (Merv), Türkmenbaşı (Krasnovodsk), Daşhovuz, Çârcev, Nebitdağ, Köneürgeç ve Kerki'dir. Amuderya, Murğap, Tecen ve Etrek önemli nehirleridir. Kurak bir iklimin hâkim olduğu Türkmenistan topraklarının büyük bir kısmı çöllerle bir kısmı çöllerle kaplıdır. Ülkede Türkmenlerin dışında Azeriler, Karakalpaklar, Özbekler, Tatarlar ve Ruslar yaşamaktadır.

4. Türkmen Türkçesi Üzerine Yeni Araştırmalar

Bu yazıda, Türkmen Türkçesi üzerine Türkiye'de Mehmet Kara tarafından yayımlanmış üç eser değerlendirilmeye çalışılacaktır. Mehmet Kara Türkmen Türkçesi üzerine son zamanlarda yaptığı çalışmalarıyla dikkat çeken bir araştırmacıdır. 1996 yılında tamamladığı doktora tezi de Türkmen Türkçesi üzerinedir: *Ata Atacanov'un Şiirleri I (Giriş - Metin - Aktarma)*; *Ata Atacanov'un Şiirleri II (İnceleme - Gramer Dizini)*. Bu çalışmada, Türkmen edebiyatının tanınmış şairlerinden Ata Atacanov'un *Men Size Baryaan* adlı eseri incelenmiştir. Bu eserde 335 şiir bulunmaktadır. Ata Atacanov, 1922 yılında Marı'da (Merv) doğmuştur. Aşkabat Pedagoji Enstitüsünü bitirmiş; bir müddet öğretmenlik yaptıktan sonra yayıncılık alanında çalışmıştır. 1989 yılında vefat etmiştir.

Küçük yaşlarından itibaren sanat ve edebiyata ilgi duyan Ata Atacanov, "Taâze Yıl Geldi" (Yeni Yıl Geldi) adlı ilk şiirini 1941 yılında yayımlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında ise "vatan" ve "savaş" temalarını işleyen şiirleriyle tanınır. Bu şiirleri, daha çok halk şiiri tarzına yakın ve akıcı bir dille yazılmıştır. Şiirlerinin güçlü bir lirizmi vardır. Bundan dolayı, birçok şiiri bestelenmiştir. Şiirleri; "Arzlı Muhmaan" (Aziz Misafir), "Öçme Oo-cağım" (Sönme Ocağım), "Aaylı Ağşam" (Aylı Akşam), "Men Size Baryaan" (Ben Bize Gitmekteyim) adlı kitaplarda toplanmıştır. Atacanov, şiirin yanı sıra roman da yazmıştır. Arşiv belgelerinden de faydalanarak yazdığı "Çakmak" adlı romanında, 1920'li yıllarda Rus nüfusu ve baskısına karşı gelenlerle, Rusların saflarında yer alanların mücadele-

lerini ele almıştır. "Öz Tanışlarım" (Tanındıklarım)'da ise, son devir Türkmen aydınının yaşayış biçimiyle ilgili kesitleri ortaya koymuştur. Eserde, Türkmen şair, yazar ve ilim adamlarının yaşantılarını değerlendirilmiş, bazılarının halktan kopuk olduklarını vurgulanmıştır.

4.1. Mehmet Kara'nın doktora tezi 1997 yılında yayımlanmıştır: *Ata Atacanov Şiirleri I-II* (-Türk Dil Kurumu Yayınları 671), Ankara. Eserin "Giriş" (s. xiii - xxv) bölümünde, Türkmen şiirinin tarihî gelişimi, Ata Atacanov'un hayatı, edebî kişiliği ve eserleri üzerinde durulmuştur. "Metin ve Aktarma" (s. 1-801) bölümünde, şiirlerin asılları ve Türkiye Türkçesi arasında daha başka yönlerden araştırma yapacaklar için de malzeme olacaktır.

Eserin ikinci cildi; "Şekil", "Muhteva", "Dil ve Üslup", "Kaynakça" ve "Garmer Dizini" bölümlerinden oluşmaktadır. "Şekil" bölümünde Ata Atacanov'un şiirleri, nazım birimi, vezin, kafiye ve redif yönünden incelenmiştir. Buna göre (s.369 vd.) şair; klâsik edebiyata ait nazım birimi olan beyitlere şiirlerinde pek yer vermemiş; dörtlükler kullanmış; yer yer dörtlüklerde bulunan mısraları dağıtarak bentlere serbest şiir görünümü vermiştir. Ancak bunlar, bildiğimiz serbest şiirden çok farklıdır. Şiirler, çözülmeye uğramakla birlikte vezin ve kafiye belli bir düzen içerisindedir. "Muhteva" bölümünde ise, Ata Atacanov'un şiirlerinde hangi konuları işlediği tespit edilmiştir. Buna göre, aşk ve sevgiliyle ilgili şiirler birinci sırada yer almış; 335 şiirin 99'unda bu tema işlenmiştir. Aşkın tabiatla bütünleştirildiği şiirlerde tablolaştırma eğilimi belirgindir. Bunlar, Atacanov'un en güzel şiirleridir. "Fizikî ve ruhî yönleriyle insan" konusu, 55 şiirle ikinci sırada yer almıştır. Atacanov'un şiirlerinde; aydınlık bir gelecek için çabalayan ; iyi, cömert, birbiriyle dost, vatanını seven insanlar övül-mektedir.

Dil araştırmaları bakımından önemli olan "Dil ve Üslup" bölümünde, Ata Atacanov'un kullandığı kelimeler; imlâları, kaynakları, çeşitli bakımından tespit edilerek kullanım sıklığı belirlenmiştir. Ayrıca, şairin ne tür cümleleri tercih ettiği ve hangi edebî sanatlara yer verdiği incelenmiştir. Bu bölümden öğrendiğimize göre (s.371 vd.) şair, toplam 51164 kelime kullanmış; bunların 34217'si (% 66.88) Türkçe kökenlidir. Alınma kelimelerden sıklığı en yüksek olanlar, sırasıyla Arapça ve Farsçadır. Rusça kelimelerin sıklık düzeyi, Arapça ve Farsça kelimelere oranla oldukça düşüktür. Toplam kelimelerin % 79.99'u Türkiye Türkçesiyle ortaktır. Mehmet

Kara'nın yaptığı bu çalışma aynı zamanda Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin anlaşılabilirlik oranı hakkında da bir fikir vermektedir. Şairin kullandığı bazı kelimeler, ağız özellikleri taşımaktadır ve Türkmen Türkçesinin yazı dilinde bulunmaktadır.

Mehmet Kara'nın vardığı sonuca göre; şair, isimleri diğer kelime türlerinden daha fazla kullanmıştır. Doğrudan doğruya üslûba tesir eden 45.961 kelimedenden 30.778'i (% 66.97) isim; 15.183'ü (% 33.03) fiil türündedir. En çok kullandığı isim "göz"dür. "Göz", hem insanın dünyaya açılan penceresi hem de birinci derecede güzellik unsuru olduğu için sıklığı bu kadar yüksek çıkmıştır. Şairin en fazla kullandığı fiil, "bolmak"tır. Söz konusu fiil, aynı zamanda sıklığı en yüksek kelimedir. Atacanov'un şiirlerinde en çok kullandığı zamir, sıklığı en yüksek ikinci kelime olan "men"dir. Ata-canov, daha çok varlıkların rengiyle alâkalı niteleme sıfatlarına yer vermiştir. Bu da onun eşyanın rengini birinci plânda tuttuğunu gösterir. Şair, zarf türünden en fazla zaman zarflarını kullanmıştır. Bunlardan sıklığı en yüksek olanlar, "indi" (şimdi), "buu gün" (bugün) ve "hââzir" (şim-di)'dir. Bu da onun daha ziyade içinde bulunduğu anla meşgul olduğunun bir ifadesidir. Bunlardan başka; "yool" (yol), "oot" (ateş) ve "gün" (güneş) gibi kelimelerin sıklığı da yüksektir. "Yol;" edebiliğin, insan arayışlarının ve başarılarının; "ateş" ve "güneş" ise, halkın ateşli ve heyecanlı yüreğinin sebolüdür.

Atacanov, kelime gruplarının en fazla isim ve sıfat tamlamalarını kullanmıştır. Bu durum şairin, varlıkların birbirleriyle ilişkileri ve nitelikleriyle derinlemesine ilgilendiğini göstermektedir. Atacanov şiirlerinde deyimleri de sıkça kullanmıştır; bunların bir kısmı Türkiye Türkçesindekilerden farksızdır.

"Gramer Dizini" (s. 3377 8 1006) bbollümünde Ata Atacanov'un incelelenen şiirlerinde geçen kelimelerin gramatikal indeksi verilmiştir. Türkmen Türkçesindeki uzun ünlüler,, alfabe gösterilmediği için Türkiye Türkleri tarafından kolayca bilinmemektedir. Mehmet Kara'nın geçen kelimelerdeki uzun ünlüleri tesbit etmiş ve göstermiş olmasını, başarılı buluyorum.

4. 2. Mehmet Kara, Türkmen Türkçesi ve edebiyatı hakkında daha önce çeşitli dergilerde yayımladığı çalışmaların,Türkmen *Türkçesi ve Türkmen Edebiyatı Üzerine Araştırmalar* (s. 101 -195) olarak iki kısımda toplanmıştır.Eserin sonunda 5s 197 - 205) "Kaynakça" bulunmaktadır.

"Türkmencede Yaygın Olan Bir Hece Yutulması olayı: "r"li Fiillerde Geniş Zaman Ekinin Eriyip Kaybolması"(s. 10 -28)adlı makalede, bünyesinde/r / sesi bulunduran iillere geniş zaman eki - r getirildiğinde; ünsüz düşmesi, ünlü düşmesi, hece yutulması gibi ses olaylarının meydana geldiği Türkmenceden

verilen örneklerle tesbit edilmiştir. Böyle durumlarda, diğer Türk lehçelerinde de benzer ses olayları meydana gelmektedir. Ancak, Mehmet Kara' nın tesbitine göre bu Türkmencede çok yaygındır. Burada, ikisi de hece düşmesi neticesinde oluşan - *pdir ve -p duur* şekillerinin aktarmalarda karıştırılmaması gerektiği doğru olarak tesbit edilmiştir: *Göök otlar altın övsiip duur " Yeşil otlar altın gibi parlıyor" x Göök otlar altın övsüptür "Yeşil otlar altın gibi parlamıştır"*

" Türkmen Türkçesinde Ünlüler" (s. 29 -42) "Türkmen Türkçesinde Ünsüzler" (s.43 -42)"Türkmen Türkçesinde Ünlü Uyumları" (s. 53-58) ve "Arapça ve Farsçadan Türkmenceye Geçen Kelimelerde Görülen Ses Değişmeleri" (s. 65-80) adlı makalelerde, Türkmen Türkçesinin ses yapısı üzerinde durulmuştur. Aslı uzun ünlüleri koruması bakımından Türkmence, Türk lehçeleri içinde özel bir yere sahiptir. Çoğu kere uzun ve kısa ünlülerle anlam farkı sağlanmakta v maalesef yazıda uzunluklar gösterilmemektedir: *baş* "baş" x *baaş* "çıban". Türkmencede başka Türk lehçelerinde olduğu gibi, çeşitli ses olayları neticesinde meydana gelen "dolaylı uzun ünlüler"de bulunmaktadır. Ünsüzlerin anlatıldığı bölümde (s. 43) kullanılan "*nazal n (n)*" terimi, Türkiye'deki başka araştırmacılarca da kullanımasma rağmen, yanlıştır. Çünkü, burun sesi ("nazal") olması, adı geçen sesin ayırt edici özelliği değildir. Burun sesi olan *m, n* gibi sesler de vardır. Bunun için "geniz n'si" terimi daha uygundur; bk. Batı dillerindeki karşılığı ("nasal velar"). Mahmet Kara, diğer yazısında, Türkmen Türkçesindeki ünlü uyumlarının Türkiye Türkçesine göre bazı farklılıklar gösterdiğini doğru olarak tespit etmiştir.

"Arapça ve Farsçadan Türkmenceye Geçen Kelimelerde Görülen Ses Değişmeleri" adlı makalede, değiştiği düşünülen her bir ses için Türkmenceden yeterli örnekler verilmiştir. Burada kelimelerdeki seslerin değişme sebepleri açıklanmamış ve sadece durum tespiti yapılmıştır. Türk lehçelerindeki Arapça ve Farsçadan alınma kelimelerin karşılaştırmalı bir sözlüğünü ve değişikliklerin sebeplerini gösteren bir araştırma yapmak, Türk-

lük bilimi için çok önemlidir. Mehmet Kara da bu yolda bir çalışma yapmıştır. Ancak, bir kelimenin Türkmenceye hangi yoldan ve hangi şartlarda girdiği iyi tespit edilmeden "aslı" m Türkiye Türkçesindeki gibi farz etmek yanılıya götürür, /e/ sesi, Arapça aslında da gerçekten /e/ sesi, ("Phonem") ile değildir. Çünkü Arapça, Türkçedeki gibi /a/ ve /e/ ayrımını yapmamaktadır.

4. 3. Mehmet Kara, Türkmen Türkçesi üzerine, acil ihtiyaç duyulan türden bi eser de yayımlamıştır: Türkmençe (*Giriş - Gramer - Metinler - Sözlük*), (= Kültür Bakanlığı Yayınları 2479), Ankara.

Bu çalışma, Türkmen Türkçesiyle ilgili araştırma yapmak ve bu yazı dilini öğrenmek isteyenler için temel bilgiler bulunan bir el kitabı niteliğindedir.

Eserin "Giriş" (s. 1-7) bölümünde, "Türkmenistan", "Türkmence" ve "Türkmen Edebiyatı"yla ilgili bilgiler bulunmaktadır. Gramerle ilgili kısımda (s. 14 - 69), Türkmen Türkçesinin ses ve şekil bilgisine dair bilgilere yer verilmiştir. Burada, Türkiye'de tanınan gramerlerdeki alışılmış sıra takip edilmiştir⁵; böylece Türk dili ve Edebiyatı Bölümlerindeki öğrenciler, yabancılik çekmeyeceklerdir.

Kaynaklar

DOERFER, G., 1990 Die Stellung des Osmanischen im Kreise des Oghusischen und seme Vorgeschichte, *Handbuch der türkischen Sprachwissenschaft I*, (- Bibliotheca Orientalis Hungarica 31), Budapest, s. 13 - 34.

ERCİLASUN, A. B., 1993, Türk Dünyasının Dil Birliği Mes'elesi, *Türk Dünyası Üzerine Makaleler - İncelemeler*, (- Akçağ Yayınları 93), Ankara, s. 65 - 75.

ERCİLASUN, A. B., 2001, Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözcülüğü Üzerine, *Doğu Akdeniz Üniversitesi, Uluslararası Sözlübilim Sempozyumu Bildirileri* [Yayımlanan: Nurettin Demirç - Emine Yılmaz], Gazimağusa, s. 77-81.

ERGİN, M., 1972, *Türk Dil Bilgisi*, <= İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları 785), İstanbul.

JOHANSON, L., 1993, Zur Geltung türkischer Schriftsysteme, *Türk Kültürü Araştırmaları* 30, s. 165 -178.

PARLATIR, İ. ve diğeri, 1998°, *Türkçe Sözlük*, (= Türk Dil Kurumu Yayınları 549), Ankara.

TEKİN, T., 1975, *Ana Türkçede Aslı Uzun Ünlüler*, (= Hacettepe Üniversitesi Yayınları B, 15), Ankara.

Açıklamalar

1 Bk. Ericlasun2001.

2 Krş. "Türk dilleri; Türk şiveleri; Tyurskie yazıki; Turkic languages".

3 Bk. Johanson 1993,165 vd.

4 Bir "dil alanı", yani "lehçe"nin kullanım alanı ile kendisini temsil eden yazı dilinin kullanım alanı, birçok durumda örtüşmektedir. Bazı araştırmacılara göre, Türkmenistan'ın İran sınırına yakın bölgelerde Türkmen Türkçesi değil, Horasan Türkçesi kullanılmaktadır; bk. Doerfer, 1990. Ayrıca, Sovyetler Birliği zamanında meydana getirilen yazı dillerinin, adını taşıdığı lehçeleri ne ölçüde temsil ettiği tartışmalı bir konudur; bk. Ericlasun 1993 ve Johanson 1993.

5 Meselâ; 1972.

6 Bk. Parlatır 1998, 822.

Larry Clark, *Turkmen Reference Grammar*, Turcologica 34, yay. Lars Johanson, ISBN 3-447-04019-X, ISSN 0177-47-43, Wiesbaden 1998, xxvi+708 s.

Doç. Dr. Emine YILMAZ
Hacettepe Üniversitesi

Türkmence, farklı kaynaklarda *Güney Türkçesi*, *Güneybatı Türkçesi* gibi terimlerle karşılaşılsa da yaygın olarak *Batı Türkçesi* adı verilen Oğuz grubunun doğu bölümünde yer alan tek Türk dilidir. 16. yüzyıldan itibaren Çağatay yazı dilinin yoğun etkisi altında gelişen ve 18. yüzyılda Arap harfleriyle yazılmaya başlanan Türkmence, bu nedenle Batı Türkçesi yanında Doğu Türkçesi özellikler de gösterir.

Türkmenceyi, ait olduğu gruptan ayıran en temel özellik Ana Türkçedeki uzun ünlüleri korumuş olmasıdır. Ayrıca *bol-*, *bar-*, *ber-*, *bar* kelimelerinin başındaki *b-* ünsüzünün korunmuş olması, ünlü sonrası *yönelme*, *-ip zatî-*

fiil ve *-anj-en* sıfatfiil eklerinin büzülme uzunluğuna neden olması ve emir 1. teklik kişi ekinin *-ayınj-eyin* olarak korunmuş olması da Türkmenceyi, Batı Oğuzcasım oluşturan Türkçe, Azerice ve Gagauzcadan ayıran diğer önemli özelliklerdir.

18. yüzyılda ünlü Türkmen Şairi Mahdumkuh tarafından yazıya geçirilmiş olan Türkmence, Sovyet devrimine kadar bir yazı dili olarak ortaya çıkamamıştır. 1920 yılından itibaren, Sovyet döneminde büyük bir gelişme göstermiş olan modern edebî Türkmence, 1929'a kadar Arap 1929-40 arasında Latin, 1940-1993 arasında ise Kiril harfleriyle yazılmıştır. 1993'te Latin kökenli yeni bir alfabe kabul edilmiştir.

Türkmenistan Cumhuriyeti içinde yer alan iki büyük ağız grubu yanında, Türkmence, Kuzey Kafkasya'da Truhmen, İran'da Horasan ve Özbekistan'da Harezmi-Oğuz olmak üzere üç büyük ağıza daha sahiptir. Sesbilgisi, Yapıbilgisi, Sözdizimi ve Sözvarlığı olmak üzere dört ana bölümden oluşan bu gramer kitabı, Türkmenistan'ın Aşgabat bölgesinde, standart Türkmence konuşulduğu Teke diyalektine ait yazılı ve sözlü malzemeye dayanmaktadır.

Yazarın önsözde yaptığı açıklamaya göre *Turkmen Reference Grammar* 'ın dört ana kaynağı vardır. Gramerle ilgili tanımlar büyük ölçüde *Grammatika turkmenskogo yazıka, i, Fonetika i morfologiya* [Red. N. A. Baskakov ve diğerleri, Aşgabat: "İlim", 1970] adlı kitaba dayanmaktadır. Dil malzemesi ise şu üç kaynaktan elde edilmiştir:

1. Indiana Üniversitesi tarafından 1993-1995 yılları arasında hazırlanmış olan ve Amerikalı öğrencilere Türkmence dil yeterliliği kazandırmayı amaçlayan *Türkmen Language Project* kapsamı içerisinde üretilmiş olan dört bin sayfayı aşkın metin örnekleri ve video-kasetler.

2. Son elli yıl içinde basılmış olan Türkmence dil malzemeleri. Bunlar edebi eserler yanında gazete ve dergi gibi popüler yayınları da içermektedirler.

3. Yine *Türkmen Language Project* kapsamı içerisinde David Tyson tarafından videoya kaydedilmiş olan konuşma malzemeleri.

Her ne kadar giriş bölümünde Selçuklulardan başlayarak Türkmenlerin tarihi, dillerinin Oğuz grubu ve diğer gruplarla olan ilişkisi, Türkmence konuşulduğu yerleri hakkında ayrıntılı bilgi verilmişse de bu çalışma bir karşılaştırmalı gramer ol-

ma amacı taşımamaktadır. Ana dili Türkçe (Türk dilleri ailesi için geniş anlamıyla kullanılmıştır!) olmayanlar ve özellikle de İngilizcenin konuşurları için düzenlenmiş, pratik, zengin malzeme içeren, diyalektleri dikkate almayan, standart dile dayalı, eş zamanlı bir gramer kitabıdır. Örnekler Kiril harfli standart Türkmen alfabesiyle yazılmış, ancak iki yatay çizgi arasında, morfonolojik ilkelere dayalı yazıçevrimiyle bütün söyleniş özellikleri yansıtılmıştır. Örneğin:

Ай; бир сержен тонна; тогсан тонна пагта геляр бир гүнде /Ау, bir əegəen tonno, togəon tonno pagta gelyär bir günnö/ Kitabın birinci bölümünde (Sound System), fonoloji alt başlığı altında ünlü (uzun ve kısa olmak üzere) ve ünsüz fonemlerin eş zamanlı tanımları yapılmıştır. Ünlü uzunluğu ele alınırken birincil ve ikincil olmak, ilk hece ve ilk hece dışında, Türkçe ve ödünç sözcüklerde bulunmak gibi ayrımlar yapılmış, Türkçe (Türkmence) sözcüklerdeki ilk hece uzunluklarının birincil uzunlukları yansıttığı belirtilmiştir, от /ot/ "ot", от /o:t/ "ateş"; бил /bil/ "bilmek", бил /bi:l/ "bel" gibi en küçük karşıt çiftlerle ünlü niceliğinin Türkmencede fonemik olduğu gösterilmiştir. Burada sözkonusu uzunluklar, Ana Türkçenin birincil uzunluklarını koruyan veya bunların seslik izlerini taşıyan Türk dilleri (Yakutça, Çuvaşça, Halaçça vd.) ile de desteklenebilirdi. Clark'ın bu eseri her ne kadar eş zamanlı bir gramer olsa da, Türkmence uzunlukların birincil olduğunu belirtmesi böyle bir açıklamayı da zorunlu hale getirmektedir. İkincil uzunlukların durumu ve ortaya çıkış koşulları da daha sonra mor-fonoloji bölümünde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Eserde uzun ünlüler, ilgili ünlü işaretinden sonra (:) ile gösterilmiştir. Bilindiği gibi Kiril harfli Türkmen alfabesi iki durum dışında uzun ünlüleri göstermez. Bu iki durum kısa ve uzun *il* ve *e* ünlülerinin gösterilişleridir: kısa *ü* için *У*, uzun *ü* için *Үӱ* diftongu; kısa *e* için *э/е*, uzun *e* için de *д* harfi kullanılır. Clark, yazı çevriminde kısa *ü* ve *e* için /ü/ ve /e/, uzun *ü* ve *e* için /ü:/ ve /ä:/ gösterimlerini tercih etmiştir. Türkmencede açık *d* ünlüsünün kıyası zaten bulunmadığından, yazıçevriminde /ä:/ yerine / ä / kullanılması yeterli olurdu.

Ünsüz fonemler betimlenirken Rusça ödünç sözcüklerdeki ünsüzler ayrıca ele alınmış ancak anlam ayırıcı olmadıkları morfonolojik yazı çevrimiyle gösterilmiştir. Örneğin: 'Trkm. /дуз /du: ?/ "tuz", Rus. газет /gazet/

"gazete" vb.

Morfonoloji bölümünde esas olarak ünlü ve ünsüz uyumları ile, Türk-mencede, ilk hece dışında çok sık karşılaştığımız ikincil uzunlukların hangi durumlarda ortaya çıktıkları konusu ele alınmıştır. Hece ve ünlü yitimlerinin de ele alındığı bu bölümde, *agız-ı-m > agzım*, *gabır-ı > gabrı* gibi örneklerde görülen morfonolojik bir değişimin ünlü yitimi olarak ele alınması çok da doğru görünmüyor. Bu örneklerdeki ünlü yitimi çekimle ilişkili olduğu ve sözcükler yalın durumda iken ikinci hecedeki dar ünlüleri korunduğu için *sıfırla nöbetleşme* tanımı daha uygundur. İkinci bölüm olan *Grammatical System'de* yalnızca sözcük türleri ele alınmıştır. Bu bölümde, gramer kitaplarında görmeye alışkın olduğumuz sekiz sözcük türü, yani isimler, Sıfatlar, Zamirler, Fiiller, Belirteçler, Ünlemler, Edatlar ve Bağlaçlar yanında *Modal Words*, *Auxiliary Nouns* ve *Partic-les* adıyla üç sözcük türü daha yer almaktadır. *Modal Words* ile Türkçe dilbilgisi kitaplarında belirteç olarak adlandırdığımız *belki*, *umu:mon*, *esa:sa:n* gibi sözcükler, *Auxiliary Nouns* adı altında, edatlar içinde görmeye alışkın olduğumuz (...nın) *a:rasında*, (...nın) *başında* gibi yapılar ve *Particles* adı altında da konuşmacının farklı duygulanımlarını ifade eden, görevce *Modal VWords'lere* benzeyen ekler yer almaktadır. Örneğin: *Ol yaman uludur-la* "O çok yaşlıdır, eminim", *Belki düzeler-da*: "Belki o, gerçekten de daha iyi olabilir" vb. Fiiller verilirken, zaman ve kip yanında görünüş (aspekt) de ele alınmıştır.

Sözdizimi bölümünde (Syntactic System) öbekler ve cümle ele alınmıştır. Ancak Clark'ın öbek konusuna yaklaşımı, Türk dilleri için alışılmış olanın dışında kalıyor ve daha çok Hint-Avrupa dillerinin öbek anlayışına uygun düşüyor. Burada *ad öbekleri* ve *fiil öbekleri* olmak üzere iki ana bölüm oluşturulmuş. *Ad öbekleri* başlığı altında birleşik isimler, ikilemeler, isim tamlamaları ve deyimler yer alıyor. *Fiil öbekleri* başlığı altında da, ikinci ögenin fiil olduğu tüm öbekler veriliyor. Örneğin: *çalt oka-* (çabuk okumak), *açıp oka-*, *ha:zir bol-*, *çıkıp gitmek*, *cogap ber-*, *kitap oka-*, *şaherde yaşa-* vb. Cümle bölümü kitabın diğer bölümlerine göre oldukça kısa ve aynntısız hazırlanmış, basit ve birleşik olmak üzere, yapı açısından iki tür cümle kabul edilmiştir. Türkiye Türkolojisinde, son zamanlarda yaygınlaşan anlayışın (bu anlayışa göre yalnızca koşul yan cümlesi ve *ki* bağlacı bulunduran cümleler birleşik cümle sayılıyor) tersine daha doğru olarak fiilim-

si bulunduran cümleler de birleşik cümle sayılmıştır. Yine geleneksel dilbilgisi kitaplarında, *Yapıbilgisi* bölümlerinde incelenen söz yapımı da, Clark'ın bu çalışmasında *Sözvarlığı* (Lexicon) adlı dördüncü bölümde ele alınmıştır. Bu bölümde, *isimden isim yapımı, fiilden isim yapımı, isimden fiil yapımı ve fiilden fiilyapımı* gibi söz yapımının bilinen dört işleyişi dışında, farklı olarak *isimden sıfat yapımı ve fiilden sıfat yapımı* ayrı olarak ele alınmıştır. Sıfatlar Türk dillerinde yapıca değil görevce ayrılabilen ve niteleyici işlevlerini ancak sözdizimi içinde kazanabilen sözcükler olduklarına göre, söz yapımı ile ilgili bir bölümde, ad türetimi dışında incelenmeleri mantıklı görünmüyor.

Bu bölümde ayrıca ödünç sözcüklere ve tematik gruplara da yer verilmiştir. Bu dört ana bölüm dışında, isim, zamir ve fiil çekimlerini içeren paradigmlar ve son olarak da bibliyografya ve çalışmada geçen Türkmençe sözcük ve ekleri içeren bir indeks bölümü bulunuyor.

Granes, Alf / Hauge, Kjetil Rå / Süleymanoğlu, Hayriye 2002.
***A Dictionary of Turkisms in Bulgarian.* Oslo: Novus Forlag.**
The Institute for Comparative Research in Human Culture.
ISBN: (2-7099-348-4).

Nurettin DEMİR
Başkent Üniversitesi

Türkçe tarih içerisinde yapı bakımından farklı bir yığın dille karşı karşıya gelmiş, onları etkilemiş, kendisi de onlardan etkilenmiştir. Dilin hemen hemen her alanında görülen bu etkileşme, ilişkilerin süresi, yoğunluğu, dillerin konuşur sayıları vs. gibi sebeplere bağlı olarak farklı biçimlerde ortaya çıkmıştır. Kolay kopyalanan unsurların başında kelimeler gelir (kopya terimiyle ilgili olarak *bkz.* Johanson 1992,12). Bu tür kopyalar aynı zamanda diller arası alışveriş hakkındaki çalışmalarda en fazla ilgiyi görmüştür. Diğerlerine göre kelime kopyalarının daha belirgin olması, bu ilginin önemli sebeplerinden birisidir. Konuya Türkçe açısından bakacak olursak, gerek Türkçeden diğer dillere gerekse diğer dillerden Türkçeye girmiş olan kelimeler üzerine çok sayıda çalışma yapılmıştır. Ancak dil değişimindeki önemli rolleri nedeniyle diller arasındaki kelime dışında kalan kopyalar da gittikçe artan bir ilgiyle karşı karşıyadır. Bu sahada

Türkçeden hareketle yapılan çalışmalar oldukça verimli sonuçlar ortaya çıkarmaktadır (bkz. Johanson 1992). Öte yandan kelime alışverişiyle ilgili incelemelere sürekli yenileri eklenmektedir.

Türkçenin diğer dillere etkisinin en yoğun olduğu dönemlerden birisi de Osmanlı zamanıdır. Çünkü Türkçe bu dönemde devlet idaresinde kullanılan dildi ve bu yüzden devlet kademelerinde ilerlemek isteyenlerce öğrenilmek, zorundaydı. Yazı dili olarak uzun zaman büyük bir prestije sahip olmuştu. Çoğu durumda Türk dilli olmayan tebanın ortak iletişim aracı durumundaydı. Türk dilli grupların çoğunlukta olduğu bölgeler vardı. Bu ve benzeri nedenler Türkçenin diğer diller üzerindeki etkisinin önemli sebeplerini oluşturmaktaydı.

Osmanlı Türkçesinin diğer dillere olan etkisi hakkında önemli çalışmalar yapılmıştır. Bu yayınların 1950-1990 yılları arasındakilerle ilgili olarak Tietze 1990'a bkz. Burada kısaca değerlendireceğimiz kitap, bu tür çalışmaların en son tarihli olanıdır. Kitabın yazarlarından ikisi daha önce de benzer konularda çalışmaları çıkmış aratırmacılarıdır (Granes 1996; Süleyma-noğlu 1998). Üçüncü isim ise Oslo Üniversitesi Bulgarca okutmanıdır. önsöz (vii-x), sözlüğün kullanımıyla ilgili açıklamalar (xi-xii), geniş bir kaynakça (xiii-xxi), asıl bölümü oluşturan sözlük (1-304), indeks (305-528) ve ters dizimden - yani kelimelerin son harflerinden ilk harflerine doğru yapılan sıralama - (529-583) oluşan kitap Bulgarcadaki "Türkizm"leri konu almaktadır.

Bilindiği üzere Bulgaristan 14. yüzyılın sonlarından 1878 yılına kadar neredeyse beş yüzyıl Osmanlı idaresinde kaldığı gibi günümüzde de önemli bir Türk nüfusa sahiptir. Türkçe bölgede uzun yıllar baskın dil durumunda olduğu için Bulgarca söz varlığı Türkçeden önemli derecede etkilenmiştir. Etki sadece idari ve askeri alanda değil bölgeye yerleştirilen Türklerle günlük hayattaki ilişkilerde de ortaya çıkmıştır. Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonraki özleştirme çabaları mevcut Tür-kizimleri dilden tamamıyla atmaya yetmemiştir. Elimizdeki sözlükte toplam olarak 7427 madde başı ve 3917 varyant yer almaktadır. Bu nereden bakılırsa bakılınsın büyük bir rakamdır.

Sözlükteki malzemenin önemli bir bölümü 19. ve 20. yüzyıllarda yayımlanmış Bulgarca sözlüklerden alınmıştır. Sözlüklerde geçen malzeme ağız söz-lüklerindekiyle - eğer kelime standart sözlüklerde geçmiyorsa-tamamlanmıştır. Genellikle standart sözlüklerin yayımlanmasından sonra basılan eti-

molojiyle ilgili yayınlar ile zaman zaman edebi metinlerin sonunda yer alan bilinmeyen kelimelerin listeleri de diğer kaynakları oluşturur. Rastgele açılacak herhangi bir sayfada aslında Türkçe kökenli olmayan ve özleştirmecilik çerçevesinde Türkçeden de atılmaya çalışılan kelimelerle karşılaşılır. Bu yazarların Türkizmi nasıl anladıklarıyla doğrudan ilişkilidir. Çünkü *Türkizm* terimi (Turkism) bu sözlükte, Osmanlı İmparatorluğu veya sonrası dönemde Türkçe aracılığıyla Bulgarcaya geçmiş bir ödünçle-me anlamında kullanılır. Tanıma göre bir kopyanın Türkizm sayılabile-si için illa ki Türkçe kökenli olması gerekmez. Bulgaristan'da veya çevresinde konuşulan diğer Türk lehçelerinden alınan ödünçlemeler sözlüğün dışında bırakılırken, Türkçede de kopya olan kelimeler sözlüğe alınmıştır. Türkçeden veya bölgedeki Yunanca gibi başka bir dilden alınmış olabilecek kopyalar da sözlüğe alınmış, buna ilgili maddede işaret edilmiştir. Bir Bulgarca ekle genişletilmiş olan kelimeler, genel olarak sözlüğe alınmamıştır. Eğer kelime sadece türemiş biçimiyle kullanılıyorsa, bu durumda, en az ek almış biçim sözlüğe dahil edilmiştir. Bulgarca Türkçeden sadece kelime değil morfolojik özellikler de kopyalamıştır. Bunlardan bir kısmı Bulgarcada da epeyce işlek durumdadır. Türkçe eklerle türetilmiş kelimeler ile ilgili prensiplerin açıklandığı bölümde, mesela Bulgarcada da işlek olan Türkçe kökenli eklerin Slavca bir kelimeye eklenmesi durumunda karar vermenin anlaşılabilir zorluğuna da işaret edilmiş (s. vii) ve türemiş biçimlerle ilgili sorunlara değinilmiştir. Burada yer alan kısa açıklamalar aslında dil ilişkileriyle uğraşmanın güçlüğünü de gözler önüne serer. Mesela *tarikât* kelimesinden türemiş *tarikattık*, *müzevir* kelimesinden türemiş *müzevirciya* kelimeleriyle ilgili çekici açıklamalara bakılsın. Gerek kelime kökü gerekse ekler Türkizm durumundaysa da türemiş biçimler Bulgarca kabul ediliyor.

Bulgarcaya 19. yüzyıl ve öncesinde girmiş Türkizmlerin bazılarının çeşitli yazılışlarıyla karşılaşılır. Örnek olarak *damızlık* kelimesi Bulgarcada *damızlık*, *tamızlık*, *damazlık*, *tamozlık* şeklinde tespit edilmiştir (s. ix). Bu farklı biçimlerin sözlüğe alınması, sadece kopya tabakalarının araştırılmasında değil, aynı zamanda Türk dili tarihi ve diyalektolojisi açısından da önemlidir. 1878 sonrası standart dile kelimelerin alınmasından kaçınılması sonucunda, sözlükte mevcut varyantlardan hangisinin standart biçim olduğunu tespit etmenin zorluğuna işaret edilir.

Bu kısa giriş, neredeyse dil ilişkilerinde karşılaşılabilecek önemli sorunların bir özeti durumundadır. Mesela *boyamak* fiili çekimli haliyle, yani *boyadı* biçiminde alınıp bir fiil köküyümüş gibi işlev görebilmekte, böylece Türkçe *boyamak* yerine *boyadisvam* / *boyadisam* biçimleri kullanılabilir. Bu tür biçimlerin yaygınlığını 554-556. sayfalardaki örnekler açıkça göstermektedir.

Sözlük kısmında Türkçe kelimenin hem İngilizce hem de Bulgarcadaki anlamları verilmekte, kelimenin geçtiği kaynağa gönderme yapılmaktadır. Bulgar alfabesinin verilmemesi, sözlükte bir eksiklik. Oysa sözlük Bulgarca bilmeyen birisinin de kullanabileceği bir dil ve metotla yazılmıştır. Ayrıca Bulgarca verilen maddebaşlarının okunuşlarının Latin alfabesiyle veya uluslar arası fonetik alfabeyle de verilmesi faydalı olurdu. İndeks bölümünde Türkçe kelimelerin, Bulgarcada ve Şkalye 1966'ya göre Sırpça ile Hırvatçada geçen biçimleri verilir. Bu liste, çok biçimli kelimelerin bütün varyantlarını ve farklı dillerdeki durumunu topluca görmek açısından önemlidir. Kitabın son bölümünü oluşturan ters dizim listesi de özellikle morfoloji ve ses bilgisi çalışmaları için son derece faydalıdır. Belli ek türlerindeki değişiklikleri bu liste sayesinde topluca görmek ve araştırmak mümkün olmaktadır.

Kitap Türkçenin Bulgarcaya verdiği kelimelerin bir sözlüğü olmanın ötesinde ilgilisi için aynı zamanda işlenmeyi bekleyen güvenilir, derli toplu bir malzeme yığını durumundadır. Sözlükten hareketle gerçekleştirilebilecek çalışmalar arasında ilk akla gelenler, Bulgarcadaki Türkizmlerin tarihi açıdan tabakalanışını, Türkizmlerin Bulgarcada geçirdiği ses, biçim ve anlam değişimlerini, ödünç kelimelerin belli anlam alanlarına göre dağılımlarını vb. tespit etmektir.

Kaynakça

- Granes, Alf 1996. *Turco-Bulgarica: Articals in English and French Concerning Turkish Influence on Bulgarian*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Johanson, Lars 1992. *Strukturelle Faktoren in türkischen Sprachkontakten*. Stuttgart.
- Tietze, Andreas 1990. "Der Einfluss des Türkischen auf andere Sprachen." *Handbuch der türkischen Sprachwissenschaft*. Yay.: Gy. Hazai. Budapest.
- Yenisoy, Hayriye Süleymanoğlu 1998. *Tarih Boyunca Slav-Türk Dil İlişkileri. Türkçede ve Öteki Türk Lehçelerinde Slav Leksik Unsurları*. Ankara.

LÂMÎ' ÇELEBİ, Bir Bursa Efsanesi Münâzara-i Sultân-ı Bahâr Bâ-Şehriyâr-ı Şitâ Hazırlayan: Sadettin Eğri, Kitabevi,
İstanbul 2001, 412 sayfa ISBN: 975-7321-42-7.

Fatma Sabiha KUTLAR
Hacettepe Üniversitesi

XVI. yüzyıl Osmanlı şairlerinden Lâmi'î Çelebi manzum ve mensur bir çok eserin sahibidir. Onun tanınmış mensur eserlerinden biri *Münâzara-i Sultân-ı Bahâr Bâ-Şehriyâr-ı Şitâ'dır*. Türk şiir geleneğinde de örnekleri bulunan mevsim münazaralarının bu mensur örneği Uludağ Üniversitesi Öğretim Üyelerinden Yard. Doç. Dr. Sadettin Eğri tarafından yayımlandı. Çalışma, "Giriş"i takiben *I. lâmi'î Çelebi, II. Münâzara-i Sultân-ı Bahâr Bâ-Şehriyâr-ı Şitâ (Risâle-i Sayfî Şitâ), III. Transkripsiyonlu ve Yazma Metin başlıklı üç bölümden meydana gelmekte ve Bibliyografya, Genel Dizin ve iki fotoğrafın yer aldığı Eklerle* sona ermektedir.

Eğri, çalışmanın girişinde Türk tarihinin önemli şehirlerinden Bursa'nın tarihçesini Bursa ile ilgili efsanelerle birlikte vermiştir. Tarihi boyunca daima güzelliği ve konumuyla ilgi odağı haline gelen, Osmanlı edebiyatında şehrengizlere konu olan Bursa'nın, yetiştirdiği şair sayısı bakımından da dikkati çektiğini belirtmiştir. Bu şairlerin en tanınmışlarından Lâmi'î Çelebi'nin Bursa'ya bakışma ve Türk edebiyatındaki yerine değinmiştir (s. 13-18).

Birinci bölümde Lâmi'î Çelebi'nin hayatı, eserleri, edebî ve tasavvufî yönü üzerinde duran araştırmaca, daha sonra Bursa-Uludağ, edebî münazara geleneği, edebî tasvir geleneği ve tabiat konularını Lâmi'î Çelebi'yle ilişkilendirerek ele almıştır. Lâmi'î'nin manzum mensur eserlerinin sayıları hakkında farklı kaynaklarda yer alan bilgileri aktararak Lâmi'î Çelebi'ye isnat edilen eser sayısı hakkında farklı kaynaklarda yer alan bilgileri aktararak Lâmi'î Çelebi'ye isnat edilen eser sayısının kırk altı olduğunu belirlemiştir. Bunları, nüshaları ve üzerlerinde yapılan çalışmalarla birlikte, kısaca tanıtmıştır. Lâmi'î'nin eserinin münazara türünün mensur örneklerinden olması ve bu münazaranın tabiat ve tasvirle ilişkisi münasebetiyle münazara, tasvir ve tabiat konularına değinmiştir. Türk edebiyatının manzum ve mensur münazaralarını müelliflerinin isimlerini de

vererek sıralamıştır. Türk edebiyatında tabiat tasvirleri konusunda yazılmış eserlerden örneklerle zenginleştirdiği tasvir ve tabiata ilişkin bilgileri Türkçe kaynaklardan yararlanarak anlatmıştır (s. 21-71). İkinci bölümde *Münâzara-i Sultân-ı Bahar Bâ-Şehriyâr-ı Şitâ'nun* ismi, müellifi, te'lif sebebi, te'lif tarihi ve konusu üzerinde duran araştırmacı, metni sadeleştirerek özetlemiş ve metindeki bölüm başlıklarını günümüz Türkçesine çevirmiştir. Verilen bilgilere göre eser, *Münâzarât-ı Bahâr u Şitâ, Bahar u Şitâ, Münâzara-i Bahâr ü Şitâ, Risâle-i Sayf ü Şitâ* isimleriyle de anılmaktadır. Telif tarihi 1522-27 yılları arasındadır. Konu, Bahâr Sultânı ile Kış Şehriyârı'nın mücadelesidir. Eğri'nin, bir "Bursa Efsanesi" olarak değerlendirdiği eserin kahramanları doğa unsurları, mekânı ise Bursa/Uludağ'dır. Cennete benzetilerek tasvir edilen bu mekânın kahramanlarının mücadelesi kimi zaman Bârâr'ın, kimi zaman Kış'ın galip gelmesiyle âdeta bir masal dünyasında sürüp gitmektedir. Eser, mesnevi nazım biçimiyle yazılmış bir manzumeyle sona ermektedir (s. 75-88). Üçüncü bölüm, transkripsiyonlu ve Arap harfli metin karşılıklı gelecek şekilde düzenlenmiştir. Metinden önce kullanılan transkripsiyon sistemi verilmiş, yazma ve matbu nüsha tanıtılmış, metnin hazırlanmasında kullanılan yöntem ve imlâyâya ilişkin açıklamalar yapılmıştır (s. 91-95). Metnin imlâsından söz edilirken "...hoş, hod, yâhud" gibi kelimelerin yuvarlak uzun vokalleri uzatma işareti ile gösterilmedi" denilmektedir (s. 93). Oysa bu kelimelerdeki "vâv" uzun ünlünün değil, "hı" ile birlikte Farsçaya özgü tek bir ünsüzün yazımdaki işaretidir. Dolayısıyla bu kelimelerin yuvarlak uzun vokallerinin uzunluk işareti ile gösterilmedikleri gibi bir ifadeye gerek yoktur.

Eğri, hem üçüncü bölümde hem de *Ön Söz* de metin tespitinde nasıl bir yol izlediğine ilişkin bilgiler vermekte, "ciddi manâda bir farklılık olmadığı ve orjinal yazmanın da verileceği düşünüldüğünden tenkitli metin hazırlama yoluna gidilememiştir. Diğer nüshalarda bulunan, konunun anlatımına katkıda bulunabilecek ve metni güzelleştirebilecek kelime, deyim ve cümleler köşeli parantezle eklenmiştir." (s. 9) demektedir. Araştırmacının ifade ettiği gibi nüshalar arasında ciddî anlamda farklılıklar yoksa zaten tek bir nüshayı kullanmak yeterlidir. Eğer metnin tamamlanmasına ihtiyaç duyuluyorsa, bu durumda tutulacak en sağlıklı yol belirli ölçütler kullanılarak seçilmiş nüshaları karşılaştırmaktır. Kaldı ki bilimsel

bir çalışmada hangi yöntem tercih edilirse edilsin "metni güzelleştirebilmek" düşündüğümüz kelime ya da kelime gruplarının müellife değil, müstensih'e ait olma ihtimalini de asla göz ardı etmemek gerekir. Çeviri yazısı metinde yazım tutarsızlıkları, yanlış okumalar, tercih yanlışları ve bazı mısralarda vezin bozuklukları görülmektedir. Bunlardan bir kaçını, önce çalışmadaki okunuşunu, sonra karşısına önerdiğimiz şekli yazarak örneklendirelim. Matbu nüshadan olanlar [] içine alınmıştır: "Bir biri içre idi çerh-i şahan" (s.98): Bir biri içre yedi çerh-i şahan; "beküş-i meh" (s.100): begüş[ı] meh; "hüs ü serîretleri" (s,104)X hüs-n-i sîretleri; "Kerrübiyâ-nı vü" (s. 116): Girü bir yanı; "Felek üstüne her gâh İlâhı" (s. 116): Felek üsti[nde har] gâh-ı İlâhî (Mısraın vezni düzgündür. Dipnottaki veznin bozuk olduğu yolundaki İşarete gerek yoktur.); "Çü tust rüzgâret (s. 124): [Çün]st rüzgâret; Vuşlat ... mevāsâ (s.124); Vaşlest... muvāsâ; "Burüsa (s.124): Bursa (beytin Türkçeye çevirisindeki 'soruyorlar' kelimesi ise 'sorma' olmalıdır); "nigeh-dâr-dâr-ı" (s.134): nigehtâr; "raşihât-ı berf-dârı ve kılal-i şâmihtâr-ı rüzgâr-güzârı ki vaqâ-yi-i leyl ü nehâr-ı, fitne-bârı" (s.136): [cibâl-i] râşihât-ı berf-dârı ve kılal-i şâmihtâr-ı rüzgâr-güzârı ki vaqâ-yi-i leyl ü nehâr fitne-bârı; "lâlî" (s.138): le' âlî-i; "ğarra-i meh-ğarra" (s.138): gurre-i meh ğarra; mülki kâdir" (s.176): melik-i kâdir; "giñ-i dünyâyı" (s.180): giñ dünyâyı; "ejder-i girdâr" (s.184): "ejder-kirdâr"; "Kediler (?) gazâl ü şirebendi" (s. 184): Kemişdiler gazâl ü şire bendi; "Ejdehâ ser-müşkîn dest-i cüblar götürüp" (s. 184): Ejdehâ-ser müşkîn-dest çüblar "götürüp" (s. 186): sünülerin; "pây-güzer" (s. 190) pây-ı gevezn; "Ve tal'â-i rüz-ı pî-rüza tîg çün hürşid-i cihân-süzünü der-niyâm-ı zallâm idüp, mânend-i niyâm-ı câ-me-h'âb-ı huzurunda girüp yatdı." (s.194): Ve tal'â-i rüz-ı [pîrüz] tîg [-i] cihân-süzünü der-niyâm-ı zalâm idüp, mânend-i niyâm câme-i h'âb-ı huzür[a] girüp yatdı; "İrdükçedür" (s. 196): Arduñcadur; "be-dest" (s. 200): be-dered; "fevâyıh-ı misk-i ezferinden bestedür" (s. 238): fevâyıh-ı misk-i [ezfer dem-] bestedür; "rü rü terine" (s. 238): rüsa'terine; "**İstiklâl Sultân-ı Bahârdur** Salţanat ve bünyâd [-ı gerdün]'ıyş ü 'işret" (s. 246): "İstiklâl-i Sultân-ı Bahar der-Salţanat ve Bünyâd- [kerden]-i 'lyş ü 'İşret (Sadece bold yazılı kısım ara başlık olarak verilmiştir. Oysa bu kısım tümüyle başlık olup aradaki "ve" de göz ardı edilmiştir.); "Be- nefşede" (s.250): [güş-] Benefşede; "kıldı" (s.250): kaldı; "çerh-i zâr" (s.250): çe-rh-vâr; "ter-nağmelerle" (s.250): ter nağmeler; "mâliki" (s.250): mâluñi; "Eyleme" (s.250) [Eyle]; "nâfe keş-â-keşet" (s.254): nâfe-güşâ geşt; "ceyb ü zemîn" (s.254): ceyb[-i] zemîn; "şa'arda bâz (s.260): [Şu'bede]-bâz; "Toluşur bütle"

(s.272)0 leşker ü nevvābı ve aşhāb u ensābı birle bünyān-ı 'ıyş u 'ışret[i]; "raṭbu'l-lisān-ı cihānuñ mānend-i süsen-de zebān-ı dil döküp [zıkr-i] lāl ü dem beste kıldı" (s.274): raṭbu'l-lisān-ı cihān [iken] mānend-i süsen-i deh-zebān dil döküp lāl ü dem beste ḳaldı; "azizi (s.276): ḡarīzi; "perriyān çemen" (s.278): perniyān-i çemen; "kavm-i istişḳālın" (s.280): kavm-i istişḳāleyin; "ehl-i çemen-i leyyin rüy-ı" (s.280): ehl-i çemenleyin rüyı; "teḥabbüsden" (s.280): teccessüsden; "Mār-ı efsürde gibi dürdüşün / Germ idüp fırsatı zinde ḳılır" (s.282): "Mār-ı ef2süroe gibidür [düşmen] \ Germ idüpfırsat anı zinde ḳılır; "Çün kār-ı zamāne bi-vefānist" "Zaman(m işi) vefalı deḡildir." (s.284): Çün kār-ı zamāne bi-vefāyīst, çünkü zamanenin işi vefasızlıktır; "Vefāsız çeşmesi" (s.286): Vefā ser-çeşmesi; "āyīne-si" (s.286): āyīnesi[n]; "Zer-ābıyla yazar her berg-i zer-rüy / Leccin-i simden ḫalḫāl ider cüy" (s.288): Zer ābile yazar her berg-i zer rüy / Lüceyn ü simden ḫalḫāl ider cüy; "şikeste-cinān" (s.292): şikeste-cenān; "diyü şermdin alup" (s.292): divşürmedin ardın alup; "zerre-i" (s.292): zirve-i; "ḳal'a-i" (s.296): ḳulle-i; "bī-ḫür ve h'ā[b]am;"rāyı zerrīn" (s.296) rāy-ı rezīn; "Ḡonce senün ḡonceñe" (s.314): Ḡoncesinüñ ḡuncına; "feşāyih" (s.318): [fazāyih]; "nesri-i" (s.320): nesreyn-i; "pişeyi" (s.324): peşşeyi; "ibādullāh beşeridür" (s.326): 'ibādu'llāh[a] büşrādur; "Ḥaylü ḫaylā" (s.332): Ḥayl[-i] ḫiyelā; "dilkeş-ārāyı" (s.334): dil-keş arayı; "peykerānum" (s.336): bi-kerānum; "şehā" (s.346): zerrin-ser-la'l'in bir puñarmuñ ve āteş-i āheng 'alemlerini bāḡçeler içinde dıkdiler." (s.346): zerrin-ser la'līn-per [r]eng-āreng ü āteş-āheng 'alemlerini bāḡçeler içine dıkdiler."; "geşt-i" (s.352): ḳışt-i; "seḫāb-ı pür-şihebden" (s.352): suḫub-ı pür-şühübden; "Serenser" (s.354): Seren ser; "Demendem" (s.354): Dümen düm; "rūḫu'l-ḳudş ve erdem urdı" (s.354): Ruḫü'l-ḳuds-vār dem ürdi; "mahabbet" (s.358): mehābet; "şaḫn-ı menḳüşdan" (s.360): 'ihn-i men[f]üşdan; "Ser u ser-efrāzı" (s.360): Serv-i ser-efrāzı; "bı-sencānım" (s.360): bī-hercār[ı]; "giceler zāḡ u zaḡan gibi lu'āb-ı dehānından kendüzine kefen düzmişdi" (s.362): giceāler zāḡ u zaḡan-[kirdār halā'ik āzmürde olup āşyānına yol bulmazdı. Zemin kirm-i ibrişim] gibi lu'āb-ı dehānından kendüzine kefen düzmişdi; "Ciger o la'l-i leb-i dilber ḡamından (s.368): Ciger ol la'l-leb dilber ḡamından; "Gözüm yaş döküp mercāna döndi"(s.368): Gözüm yaşı toñup mercāna döndi; "bī-āteş derd-i derdüm ehlu'llāl" (s.378): bī-āteş ü derddür dem-i ehlu'llāh; "ārif-i gül (s.378): 'ārif-i gül; "Lāmi't-i" (s.378): Lā-mi't; "nādānı" (s.380): nādānı; "Şifahānı" (s.380): İşfahānı; "zīr-rān-ı devlet" (s.384): zīr-i-rān devlet; "merdübānı" (s.384): merzbānı ... 364. sayfadaki ilk paragrafta "ejdehā" kelimesiyle başlayıp "bise" ile biten kısım

çeviri yazılı metide ilk kez yazılmıştır. Yazmada ilk paragrafta, matbu nüshada ise ikinci paragrafta yer aldığı görülen cümlenin yeri seciye ve anlama dikkat edilirse ikinci paragraftır. Araştırmacının herhalde metni tamamlamak düşüncesiyle, ayrıca içine almayı da unutarak, eklediği cümlelerin son kelimeleri de "resen-i bî-se" ve "resen-pîşe" olmak üzere iki farkh biçimde okunmuştur. Bu kelimeler (alaca renkli ip) anlamında resen-i pîse" ya da (palmiye liflerinden yapılma ip) anlamında "resen-i pîşe" okunabilir.

Birkaç örnek de çizgi kullanımındaki tutarsızlıklara verelim: "şaf-der" (s. 290)/ "şafder" (s. 312) / cihân-dārān (s. 180) / cihāndār (s. 162); "nā-şitā" (s.148); "pür-keş-ā-keş" (s.122) / "Pür teşennüc" (s. 136); "ser-ā-pā" (130) / berāber (s. 134); "Beyān-tüṭīleri" (s. 126) / "suḥān bāğında" (s. 126); "dilkeş-nevālar" (s. 98) / dilkeş ezkā (s. 98-100)...

Özellikle Osmanlı şiirindeki doğa ve mekân tasvirlerinin nesrinde de hakim olduğunu göstermesi bakımından ilgi çekici bir metin olan *Münâzara-i Sultân-ı Bahar Bâ-Şehriyâr-ı Şitâ*, Osmanlı edebiyatında doğa ve tasvir konusunda çalışma yapacaklara zengin bir malzeme sunmaktadır. Araştırmacıların bu malzemedan yeterince yararlanabilmeleri ise metinlerin doğru okunmasına bağlıdır. Bu gerçekten hareketle, gözden kaçan noktaların bir kısmını işaret etmeye çalıştık. Kitabın ilerki basımlarında bunların düzeltilmesini diliyoruz.